

УДК 338.43:330.342

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ СУПЕРЕЧНОСТІ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ВІДНОСИН В АДМІНІСТРАТИВНО-КОМАНДНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ**Шульга О.А.**

Мета статті – виявити та охарактеризувати конкретні соціально-економічні суперечності в системі аграрних відносин адміністративно-командної економічної системи, визначити шляхи їх розв'язання. При дослідженні соціально-економічних суперечностей системи аграрних відносин були використані системно-структурний метод, методи узагальнення, індукції і дедукції, аналізу і синтезу.

Основна суперечність в системі аграрних відносин пов'язана з домінуючим типом власності на засоби виробництва та формами привласнення праці, засобів виробництва та результатів праці, а вихідна – з працею та її змістом в різних суспільно-економічних формаціях. Це пояснюється тим, що праця є зовнішньою потребою людини, оскільки дає їй можливість отримувати засоби для існування. У зв'язку з цим, залучення працівників до процесу виробництва ґрунтується на економічному примусі і використанні переважно матеріального стимулювання. Необхідність стимулювання праці обумовлена відособленістю праці окремих працівників і колективів, що, у свою чергу, породжує необхідність існування різних форм власності і господарювання.

Таким чином, проблема суперечностей в системі аграрних відносин адміністративно-командної економіки пов'язана не тільки з функціонуванням і розвитком економічної системи, але і її складових елементів, серед яких важливе місце належить інституту власності. Саме він відображає природу суспільного ладу, його сутність та головні рушійні сили розвитку. Генезис суспільної власності заснований на тотожності праці і власності в загальнодержавному масштабі. Вона виникає лише на основі відповідної матеріально-технічної бази. Інакше така власність буде суспільною лише за формою, але не за змістом, що, як бачимо, і мало місце при соціалізмі. Одержавлення кооперативної форми власності в умовах відсутності реальної економічної і політичної демократії призвело до однотипності та рівності форм власності. Це породило суперечності форм власності при соціалізмі, які полягали у невідповідності форми власності її змісту.

Суперечливістю характеризувалися і форми реалізації відносин власності, які знаходили своє вираження через розвиток форм організації праці і виробництва. Тобто реалізація відносин власності відбувається через господарювання, яке відображає сутність відносин привласнення, а ті, у свою чергу, відображають зміст власності. В умовах ідеологізації відносин власності та вираження загальнонародної власності у формі державної, відбулася монополізація державою привласнення суспільних засобів виробництва і його результатів, чим було обмежено участь у привласненні безпосередніх виробників. Суспільний характер привласнення не вдалося реалізувати на практиці не тільки у зв'язку з недостатнім рівнем усупільнення виробництва, а й через те, що не були повною мірою використані можливості відособлення (зокрема спеціалізації). Для більш повної реалізації відносин привласнення безпосередніх виробників необхідно було в межах кожної форми власності на принципах кооперації і господарського розрахунку розвивати різні форми господарювання (орендні, підрядні тощо). Це сприяло б подоланню відчуженості безпосередніх виробників від засобів виробництва, їх зацікавленості в підвищенні ефективності своєї діяльності та відповідальності за її результати, розширенні самостійності господарюючих ланок.

Способом реалізації відносин власності виступає господарський механізм, розвиток якого визначають виробничі відносини. Оскільки виробничі відносини при соціалізмі випереджали розвиток продуктивних сил, це породило суперечності господарського механізму, які мали місце як між його підсистемами, так і всередині кожної з підсистем. Особливо важливе місце серед суперечностей господарського механізму належить суперечностям між базисом на надбудовою, між суспільством і природою та між людьми з приводу природокористування.

Ключові слова: соціальні суперечності, економічні суперечності, відносини власності, аграрні відносини, адміністративно-командна економічна система.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ РАЗВИТИЯ АГРАРНЫХ ОТНОШЕНИЙ В АДМИНИСТРАТИВНО-КОМАНДНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ**Шульга О.А.**

Цель статьи – выявить и охарактеризовать конкретные социально-экономические противоречия в системе аграрных отношений административно-командной экономической системы, определить пути их решения. При исследовании социально-экономический противоречий системы аграрных

отношений были использованы системно-структурный метод, методы обобщения, индукции и дедукции, анализа и синтеза.

Основное противоречие в системе аграрных отношений связано с доминирующим типом собственности на средства производства и формами присвоения труда, средств производства и результатов труда, а выходное – с трудом и ее содержанием в различных общественно-экономических формациях. Это объясняется тем, что труд является внешней потребностью человека, поскольку дает ей возможность получать средства к существованию. В связи с этим, привлечение работников к процессу производства основывается на экономическом принуждении и использовании преимущественно материального стимулирования. Необходимость стимулирования труда обусловлена обособленностью труда отдельных работников и коллективов, что, в свою очередь, порождает необходимость существования различных форм собственности и хозяйствования.

Таким образом, проблема противоречий в системе аграрных отношений административно-командной экономики связана не только с функционированием и развитием экономической системы, но и ее составных элементов, среди которых важное место принадлежит институту собственности. Именно он отражает природу общественного строя, его сущность и основные движущие силы развития. Генезис общественной собственности основан на тождественности труда и собственности в общегосударственном масштабе. Она возникает только на основе соответствующей материально-технической базы. Иначе это имущество будет общественной только по форме, но не по содержанию, что, как видим, и имело место при социализме. Огосударствление кооперативной формы собственности в условиях отсутствия реальной экономической и политической демократии привело к однотипности и равенства форм собственности. Это породило противоречия форм собственности при социализме, которые заключались в несоответствии формы собственности ее содержанию.

Противоречивостью характеризовались и формы реализации отношений собственности, находившие свое выражение через развитие форм организации труда и производства. Реализация отношений собственности происходит через хозяйствования, которое отражает сущность отношений присвоения, а те, в свою очередь, отражают содержание собственности. В условиях идеологизации отношений собственности и выражение общенародной собственности в форме государственной, произошла монополизация государством присвоение общественных средств производства и его результатов, чем было ограничено участие в присвоении непосредственных производителей. Общественный характер присвоения не удавалось реализовать на практике не только в связи с недостаточным уровнем обобществления производства, но и потому, что не были в полной мере использованы возможности обособления (в частности специализации). Для более полной реализации отношений присвоения непосредственных производителей необходимо было в пределах каждой формы собственности на принципах кооперации и хозяйственного расчета развивать различные формы хозяйствования (арендные, подрядные и т.д.). Это способствовало бы преодолению отчужденности непосредственных производителей от средств производства, их заинтересованности в повышении эффективности своей деятельности и ответственности за ее результаты, расширению самостоятельности хозяйствующих звеньев.

Способом реализации отношений собственности выступает хозяйственный механизм, развитие которого определяют производственные отношения. Поскольку производственные отношения при социализме опережали развитие производительных сил, это породило противоречия хозяйственного механизма, которые имели место как между его подсистемами, так и внутри каждой из подсистем. Особенно важное место среди противоречий хозяйственного механизма принадлежит противоречиям между базисом на надстройкой, между обществом и природой и между людьми по поводу природопользования.

Ключевые слова: социальные противоречия, экономические противоречия, отношения собственности, аграрные отношения, административно-командная экономическая система.

SOCIO-ECONOMIC CONTRADICTIONS OF AGRARIAN RELATIONS IN THE ADMINISTRATIVE-COMMAND ECONOMIC SYSTEM

Shulga O.A.

Purpose of the article – to identify and characterize specific socio-economic contradictions in the system of agrarian relations administrative-command economic system to identify solutions. In the study of social and economic contradictions of the system of agrarian relations used system-structural method, methods of synthesis, induction and deduction, analysis and synthesis.

The main contradiction in the system of agrarian relations associated with the dominant type of means of production and forms of appropriation of labor, capital goods and the fruits of labor, and output - the work and its content in different socio-economic formations. This is due to the fact that labor is external human need as enables it to obtain the means of subsistence. In this regard, the involvement of employees in the manufacturing process based on economic coercion and the use of mainly financial incentives. The need to stimulate labor due to isolation of individual employees and work groups, which in turn creates the need for a different ownership and management.

Thus, the problem of inconsistencies in the system of agrarian relations command economy is not only connected to the operation and development of the economic system, but also its components, including important institution owned property. He reflects the nature of the social system, its essence and main driving force of development. Genesis of public property based on the identity of labor and property on a national scale. It occurs only on the basis of appropriate material and technical base. Otherwise this property will be public only in form but not in content that we see, and took place under socialism. Governmentalization cooperative form of ownership in the absence of real economic and political democracy has led to uniformity and equity ownership. This has created controversy ownership under socialism, which was to inconsistencies form of ownership of its content.

Characterized by inconsistency and forms of property relations which find expression through the development of forms of work organization and production. That realization is through property relations management, which reflects the essence of the relationship assignment, and they, in turn, reflect the content of the property. The content property is the reflection of points: Who assigns, assigns and as appropriates.

In terms of property relations and ideological expression of public property in the form of state, held the monopolization of state social appropriation of the means of production and its results, the participation was limited to appropriation of direct producers. The public nature of the assignment could not be put into practice not only because of the insufficient socialization of production, but also because the were not fully used isolation capabilities (including specialization). For a more complete realization of relations of appropriation had direct producers within each type of ownership on the principles of cooperation and economic calculation develop different forms of management (leasing, contracting, etc.). This would overcome the alienation of direct producers from the means of production, their interest in improving their performance and accountability for its results, expanding the autonomy of economic units.

The way of property relations serves the economic mechanism, the development of which define the relations of production. Because the relations of production under socialism ahead of the development of productive forces, it has created contradictions economic mechanism that took place both between the subsystems and inside each of the subsystems. Particularly important among the contradictions of the economic mechanism belongs to contradictions between the base superstructure, between society and nature and between people on nature.

Keywords: social contradictions, economic contradictions, property relations, agrarian relations, administrative-command economic system.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Суперечності є важливим джерелом і рушійною силою суспільного розвитку. Без розвитку і розв'язання суперечностей неможливий рух суспільства від нижчої до вищої щаблі розвитку, перехід від старого до нового, більш прогресивного. Саме тому в умовах трансформації аграрних відносин в перехідній економіці України важливим є вивчення суперечностей розвитку аграрних відносин в адміністративно-командній економічній системі (АКС), що дозволить визначити не лише причини зтяжнього трансформаційного спаду у вітчизняному аграрному секторі, найефективніші шляхи його подолання, а й можливості подальшого розвитку.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Значний внесок у дослідження економічних і соціальних суперечностей соціалізму зробили такі вчені, як М.Д. Колесов, В.В. Куликов, В.С. Семенов, І.І. Лукінов, С.В. Мочерний, В.К. Черняк, В.Ф. Щербина і ін. Серед вітчизняних вчених дослідженнями суперечностей суспільних систем займаються Ю.К. Зайцев, В.С. Савчук, О.М. Москаленко, А.А. Чухно і ін. Однак, залишаються майже не дослідженими питання соціально-економічних суперечностей в системі аграрних відносин адміністративно-командної економічної системи.

Формулювання цілей дослідження. Тому мета статті – виявити та охарактеризувати конкретні соціально-економічні суперечності в системі аграрних відносин адміністративно-командної економічної системи, визначити найефективніші шляхи їх розв'язання. При дослідженні соціально-економічній суперечностей системи аграрних відносин були використані системно-структурний метод, методи узагальнення, індукції і дедукції, аналізу і синтезу.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. У процесі трансформації аграрних відносин було розв'язано лише основну суперечність в системі аграрних відносин, інші ж суперечності або були розв'язані із запізненням, або залишилися не розв'язаними взагалі. Такі половинчасті заходи і реформи з боку уряду призвели лише до послаблення деяких соціальних і економічних суперечностей адміністративно-командної економічної системи та зменшили соціальну напругу в суспільстві. Однак, не відбулося формування ефективних аграрних відносин, не завершився перехід до економічної системи змішаного типу, продовжується перехідний період. Це обумовлює необхідність глибоко теоретичного аналізу суперечностей в системі аграрних відносин адміністративно-командної економічної системи з метою з'ясування причин виникнення соціальних та економічних суперечностей попередньої економічної системи та найбільш ефективних шляхів їх розв'язання.

Зазвичай, в науковій літературі ставиться питання про визначення основної суперечності аграрних відносин соціалізму чи капіталізму, оскільки вважається, що без її розв'язання не відбудеться розв'язання всієї системи суперечностей тієї чи іншої суспільно-економічної формації. На нашу думку, така думка не є безпідставною, але, як показала практика реформ, розв'язання основної суперечності не веде до автоматичного розв'язання всіх інших, пов'язаних з нею суперечностей. Тому, на нашу думку, потрібно

визначитися не лише з основною економічною суперечністю в системі аграрних відносин АКС, а й з вихідною суперечністю, яка розгортається в систему суперечностей.

Основна економічна суперечність в системі аграрних відносин пов'язана з домінуючим типом власності на засоби виробництва та формами привласнення праці, засобів виробництва та результатів праці, а вихідна – з працею та її змістом в різних суспільно-економічних формаціях. Це пояснюється тим, що праця є зовнішньою потребою людини, яка дає їй можливість отримувати засоби для існування. У зв'язку з цим, залучення працівників до процесу виробництва ґрунтується на економічному примусі і використанні переважно матеріального стимулювання. Необхідність стимулювання праці обумовлена відособленістю праці окремих працівників і колективів, що, у свою чергу, породжує необхідність існування різних форм власності і господарювання.

Відособленість праці працівників, яка викликана матеріальним стимулюванням їх участі у суспільному виробництві, веде до закріплення за ними в індивідуальну власність певної частини матеріальних благ. Щодо підприємств, які представлені трудовими колективами, то для них характерна відносна економічна відособленість їх праці, яка визначається наданими їм у володіння і користування державою засобами виробництва. Наслідком відносної економічної відособленості їх праці є відносна відособленість у привласненні. Вищесказане підводить нас до визначення вихідної економічної суперечності.

Вихідною економічною суперечністю в адміністративно-командній економічній системі є суперечність між суспільною та індивідуальною працею. Це обумовлено тим, що відособленість праці індивідів і трудових колективів передбачає вплив вартісних показників на їхні інтереси. Їх індивідуальна праця, виступаючи у процесі виробництва як частина суспільної праці, потребує суспільного визнання, яке може відбутися лише на ринку через обмін. Тобто суспільна природа праці проявляється через обмін продуктами праці між виробниками, який і визначає відповідність вироблених продуктів наявним суспільним потребам. Саме на ринку відбувається приведення індивідуальних затрат праці виробників до суспільно-необхідних та визнання споживної вартості вироблених продуктів. Тобто суперечність між суспільною та індивідуальною працею розгортається у суперечність між споживною вартістю і вартістю. Щоб товар був реалізований на ринку як споживна вартість, він має бути реалізований як вартість. У свою чергу, вартість залежить від того, наскільки споживна вартість товару відповідає потребам.

В адміністративно-командній економічній системі засоби виробництва перебувають в суспільній (загальнонародній) власності. Відповідно до цього кожен індивід, як член суспільства (асоціації виробників), виступає власником засобів виробництва. У той же час, як окремих індивід, він не є власником засобів виробництва. Свої функції власника він реалізовує по мірі включення своєї праці в суспільну кооперацію праці. Тобто безпосередній виробник є опосередкованим (державою і підприємством) власником, який не може використовувати засоби виробництва у своїх власних цілях та безпосередньо привласнювати результати виробництва. Його з'єднання із засобами виробництва відбувається наступним чином: він пропонує свою робочу силу суспільству, а суспільство в особі господарюючих суб'єктів через матеріальне стимулювання (у вигляді заробітної плати) надає йому предмети споживання. Це зумовило появу в АКС суперечності між суспільною власністю на засоби виробництва і особистою власністю працівника на свою робочу силу.

Насправді реальним власником засобів виробництва в АКС виступає держава, яка через міністерства і відомства надає їх у володіння і користування господарюючим суб'єктам – колгоспам, радгоспам тощо. Відповідно до цього засоби виробництва привласнюються суспільством в особі держави або трудового колективу, а предмети споживання – індивідами. Така ситуація породжує основну економічну суперечність адміністративно-командної економічної системи – суперечність між суспільним характером виробництва і колективною формою привласнення засобів виробництва та індивідуальною формою привласнення предметів споживання, тобто суперечність між суспільною (в різних її формах) і індивідуальною власністю. Саме ця суперечність лежить в основі існування товарного виробництва, яке водночас виступає і формою розв'язання зазначеної суперечності.

Відповідно до вищезазначеного трудівник в адміністративно-командній економічній системі має двоїсту природу. З одного боку, він виступає безпосереднім виробником, який зацікавлений у зростанні своєї індивідуальної власності, а, з іншого боку, є опосередкованим асоційованим власником, який прагне до зростання суспільної власності. Це породжує суперечність між виробником-власником і виробником-працівником. Формою розв'язання цієї суперечності виступав господарський розрахунок, який повинен був узгодити суспільні, колективні та індивідуальні інтереси.

При соціалізмі почергово застосовувалися три моделі господарського розрахунку. Перша модель господарського розрахунку базувалася на нормативних відрахуваннях із прибутку, друга модель – на нормативних відрахуваннях із госпрозрахункового доходу, а третя модель – на розвитку оренди та орендних відносин. Застосування перших двох моделей госпрозрахунку не призвело до розширення реальної самостійності господарюючих суб'єктів, оскільки їх діяльність продовжувалася залишатися запланованою зверху. Щодо третьої, то її реалізація була досить суперечливою навіть з теоретичної точки зору, оскільки трудові колективи і їх окремі працівники, будучи власниками засобів виробництва, мали вступати в орендні відносини з вищестоящими економічними органами, які, на відміну від перших, були лише розпорядниками засобів виробництва. Таким чином, економічна політика держави була неоднозначною щодо розвитку

госпрозрахункової форми руху інтересів виробників. Держава то виступала за розвиток економічної самостійності і відповідальності виробників, то обмежувала їх розвиток.

В умовах, коли підприємствам не було забезпечено самостійності у виборі постачальників матеріально-технічних ресурсів і не забезпечено розвиток оптової торгівлі засобами виробництва, не розширено їхні права щодо планування і здійснення своєї діяльності, а постачання матеріально-технічними ресурсами залишалося лімітованим і продовжувала тривати практика встановлення нарядів та подання заявок на ресурси, ні про яку господарську демократію мова не йшла. Адже виробники не мали жодної самостійності. Формальність їх прав обумовила формальність договірних відносин між ними тощо. Таким чином, на практиці мала місце суперечність між централізмом і демократизмом.

У зв'язку з тим, що перехід до госпрозрахунку не був забезпечений ні матеріально, ні організаційно, були дискредитовані економічні методи управління. Підприємства у вирішенні виробничих питань залишалися залежними від економічного центра. За таких умов органи управління вимушені були різними способами відшкодовувати витрати виробникам, які знаходилися в «гірших стартових умовах» відтворення. Зокрема, встановлювалися диференційовані надбавки на окремі види сільськогосподарської продукції. Це породжувало утриманські настрої у низькорентабельних та збиткових підприємств, підривало зацікавленість високорентабельних підприємств, з яких доходи утримувалися на користь перших, а сама практика зрівняльного розподілу доходів між виробниками націлювала їхні інтереси на максимізацію витрат. Тобто такі дії економічного центру підривали залежність між якістю та ефективністю виробничої діяльності підприємств та їх госпрозрахунковим доходом.

За таких умов ідея госпрозрахунку не призвела до подолання причин низької рентабельності та збитковості підприємств, підвищення ефективності виробництва і орієнтації виробників на споживача. Натомість породила нову форму суперечності між індивідуальною і суспільною працею – суперечність між індивідуальним і суспільним відтворенням, яка могла бути розв'язана лише шляхом надання економічної самостійності господарюючим суб'єктам та забезпечення їх економічної відповідальності за результати своєї діяльності, розвитку ринкової інфраструктури, створення умов для конкуренції між господарюючими суб'єктами, більш повного використання товарно-грошових відносин.

Виробничі відносини при соціалізмі базувалися на суспільній власності на засоби виробництва, яка в сільському господарстві реалізовувалася у державній, колгоспно-кооперативній та індивідуальній формах власності, яким відповідали державна, кооперативна та індивідуальна (сектор особистих підсобних господарств населення) організація процесу праці. Пізніше почала формувалася змішана форма власності.

Одержавлення засобів виробництва призвело до отождолення на практиці загальнонародної та державної власності. Щодо колгоспно-кооперативної власності, то вона вважалася менш зрілою, менш ефективною, нижчою формою власності порівняно з державною, а тому мала підпорядковуватися останній, а з часом, і взагалі, з нею злитися. Наслідком такої ідеології стало одержавлення колгоспно-кооперативної власності. Можливість існування приватної власності виключалася, оскільки це суперечило існуючій ідеології та означало б існування приватної праці та перетворення членів суспільства в найманих працівників, експлуатацію людини людиною, появу можливостей отримання нетрудових доходів. Відповідно до цього при соціалізмі йшла мова лише про індивідуальну трудову власність, яка стосувалася лише процесу індивідуального споживання.

Відчуженість безпосередніх виробників від власності і управління нею породило відчуття нічийності власності, що призвело до безгосподарності та безвідповідальності, зниження стимулів до праці. У зв'язку з цим, постала необхідність персоніфікації та індивідуалізації відносин власності. Тобто в адміністративно-командній економіці мала місце суперечність між формами власності. Щодо суперечності державної форми власності, то вона являла собою суперечність між усупільненням і відособленням. З одного боку, при соціалізмі відбувалося усупільнення виробництва, засобів виробництва, праці, а, з іншого боку, оскільки працівники були асоційованими власниками засобів виробництва, то вони і їхні трудові колективи (асоціації працівників) були відособленими в процесі суспільного виробництва.

При соціалізмі отождонювалися форма власності з формою господарювання, суб'єкт власності з суб'єктом господарювання. Вважалося, що державній власності може відповідати лише державна форма господарювання, а кооперативній формі власності – кооперативна форма господарювання. Хоча насправді, оскільки форма господарювання є формою реалізації власності, в межах конкретної форми власності могли функціонувати різні форми господарювання. У результаті такої хибної практики, яка вела до зближення форм власності та форм господарювання, безпосередні виробники не могли повною мірою реалізувати свої функції власника. Це породило виникнення суперечності між формами власності та формами господарювання.

Розв'язання зазначених суперечностей було можливим лише шляхом відділення власності від володіння (розмежування функцій держави і трудових колективів, розподіл між ними прав і відповідальності), переходу від нормативної до безнормативної моделі господарського розрахунку як способу реалізації власності (розвиток сімейного і колективного підрядів, орендної і акціонерної форми господарювання, єдиним показником діяльності підприємств мав стати прибуток, а єдиним видом платежу – податок на прибуток, привласнення мало йти знизу доверху), законодавчого закріплення рівноправності форм власності на землю, деідеологізації відносин власності, децентралізації управління економікою та створення умов для реалізації власності (зокрема відмова від адресних планових завдань в повному обсязі та перехід до держзамовлень, зменшення залежності сільськогосподарських підприємств від органів постачання матеріально-технічних ресурсів і збуту продукції,

формування оптового ринку засобів виробництва, розширення економічної самостійності сільськогосподарських підприємств) тощо. Тільки на такій основі трудовий колектив міг стати реальним суб'єктом відносин власності та реалізувати свої функції власника.

Крім того, аби гармонізувати суспільні, колективні і індивідуальні інтереси необхідно було поєднати в одній особі власника, господаря і працівника. Це вимагало проведення на селі, хоча б частково, роздержавлення і приватизації землі. Під впливом зазначених заходів мали відбутися якісні зміни в існуючих формах власності, з'явитися нові форми власності, відбутися перехід від монополії однієї форми власності до плюралізму форм власності.

Суперечності виробничих відносин в сільському господарстві визначали розвиток господарського механізму. Існуючий господарський механізм при соціалізмі, як відомо, ігнорував відмінності між формами власності. Наслідком цього було застосування єдиних підходів при плануванні і управлінні народним господарством. Найбільшою шкоди від цього зазнала кооперативна власність, яка, будучи колективною формою власності, вимагала притаманних саме їй форм організації праці і виробництва, розподілу доходів тощо. Такий підхід в управлінні народним господарством породив при соціалізмі суперечність між господарським механізмом (як формою виробничих відносин) і виробничими відносинами (як змістом господарського механізму).

Відносини розподілу при соціалізмі також містили суперечності. Найбільше це знайшло своє відображення у реалізації принципу розподілу матеріальних благ по праці. Розподіл загального фонду заробітної плати між трудовими колективами підприємств відбувався залежно від кількості працівників і їх середньої заробітної плати. Потім фонд заробітної плати на кожному підприємстві або підганявся під виділений фонд з допомогою нормативів, надбавок або коригувався, виходячи із рівня оплати праці, який фактично склався. Це призводило до зрівнялівки в оплаті праці.

Функціонування такого господарського механізму призвело на селі до встановлення низького рівня заробітної плати та відповідно до нижчого рівня задоволення потреб працівників колгоспів і радгоспів, гірших порівняно з містом соціально-побутових, культурних та інших умов, переважаючих кількісних факторів зростання над якісними тощо. Існуючий господарський механізм гальмував розвиток продуктивних сил. Це породило суперечності між рівнем розвитку продуктивних сил і господарським механізмом, між інтересами працівників на селі та інтересами бюрократичної верхівки, між цілями і засобами їх досягнення.

Господарському механізму при соціалізмі були приманні суперечності і між його підсистемами, зокрема між плануванням і стимулюванням, між плануванням і управлінням, між стимулюванням і управлінням (домінування адміністративних методів). Так, планування при соціалізмі базувалося на обмеженні самостійності і ініціативи підприємств і працівників, посиленні централізації в управлінні, в результаті чого культивувалася безгосподарність і безвідповідальність. Стимулювання, навпаки, було спрямоване на розширення самостійності підприємств у плануванні та реалізації своєї діяльності, розвитку ініціативності, зацікавленості у вищих результатах, підвищенні ефективності виробництва. Ця суперечність могла бути розв'язана лише через зміни в методах господарювання, в т. ч. шляхом переходу від директивного до індикативного планування.

Мали місце і суперечності в кожній з підсистем господарського механізму. В плануванні це були суперечності між директивним плануванням і самостійністю господарюючих суб'єктів; суперечність між натурально-речовим і вартісним плануванням (при плануванні використовувалися натуральні показники оцінки виконання плану); між поточним і перспективним плануванням (через невідповідність цілей цих видів планування між собою); між галузевим і регіональним плануванням (мало місце домінування галузевого планування) тощо. Щодо суперечностей в підсистемі стимулювання, то тут можна назвати такі: суперечності, що виникають в процесі розподілу по праці (через відсутність об'єктивних критеріїв оцінки якості праці; суперечності, які виникають в результаті завищення чи заниження заробітної плати (через застосування компенсацій, надбавок, доплат, гарантування мінімального рівня заробітної плати); між формами розподілу в межах різних форм власності (різний розмір заробітної плати працівників однакової кваліфікації на підприємствах різних форм власності); між кількістю праці і її результатами; між основною і додатковою формами заробітної плати; між матеріальним і моральним стимулюванням тощо [7, с. 234-239].

У зв'язку з тим, що суперечності господарського механізму виражаються через інтереси працівників і господарюючих суб'єктів, виділяють суперечності між економічними і соціальними аспектами функціонування господарського механізму (між необхідністю підвищення технічного рівня виробництва і соціальними гарантіями щодо зайнятості всіх працездатних членів суспільства, які перешкоджають вивільненню працівників і гальмують темпи механізації і автоматизації праці у сільському господарстві); між функцією стимулювання господарського механізму і забезпечення соціальної однорідності суспільства (стимулювання спрямоване на зростання доходів працівників, диференціацію їх доходів залежно від кількості і якості праці, а забезпечення соціальної однорідності суспільства – на вирівнювання цих доходів).

З аналізу суперечностей системи аграрних відносин соціалізму випливає іще одна суперечність господарського механізму, яка відіграла вагомий роль в його функціонуванні та позначилася на змісті виробничих відносин. Це суперечність між базисними і надбудовними елементами господарського механізму, між змістом форм господарювання і їх правовим оформленням. Як показала практика соціалізму, правове оформлення виробничих відносин або породжувало нові суперечності, або загострювало існуючі

(наприклад, через закріплення в законодавстві норми, що держзамовлення є обов'язковими для включення в план, перехід до держплану перетворився на перехід до держнаказу) [7, с. 240-243].

Що стосується соціальних суперечностей в системі аграрних відносин адміністративно-командної економіки, то основною серед них виступає та, яка є формою прояву суперечності між продуктивними силами і виробничими відносинами. Мова йде про суперечність між виробництвом і постійно зростаючими потребами. Вона займає важливе місце в будь-якій економічній системі, оскільки її розв'язання пов'язане із розв'язанням інших соціальних суперечностей. Зокрема, суперечностей між I та II підрозділами суспільного виробництва, між нагромадженням і споживанням, між пропозицією і платоспроможним попитом тощо [1].

Як бачимо, соціальні суперечності аграрних відносин пов'язані із суперечностями системи виробничих відносин. А оскільки виробництво в адміністративно-командній економіці має товарну форму, то мова йде про суперечності товарної форми виробництва. Характерною рисою цих суперечностей є змагання між господарюючими суб'єктами, що виготовляють однакову чи однорідну продукцію, за постійне зниження витрат праці на одиницю продукції. Це пов'язано з тим, що рівень доходів (а відповідно і витрат на заробітну плату працівників) господарюючих суб'єктів в умовах товарного виробництва залежить від рівня ефективності виробництва, яке визначається на основі співвідношення індивідуальних витрат із суспільно необхідними. Тобто при товарному виробництві, на відміну від натурального, не будь-які витрати праці визнаються суспільством як суспільно необхідні. У якості суспільних виступають лише ті витрати праці, які відповідають рівню суспільно необхідних та були здійснені на виробництво необхідних суспільству благ. Дана суперечність може бути розв'язана лише на основі приведення виробничих відносин у відповідність з рівнем розвитку і характером продуктивних сил в певних умовах. Визначальний вплив на розв'язання суперечності має розвиток виробничих відносин, оскільки вони є проявом економічних інтересів, а отже, визначають матеріальну зацікавленість суб'єктів в розвитку, розширенні та вдосконаленні виробництва на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу.

Серед суперечностей товарної форми виробництва в адміністративно-командній економіці можна назвати суперечність між працею асоціації працівників і суспільно необхідною працею, між споживною вартістю і вартістю, між конкретною і абстрактною працею. Розв'язання зазначених суперечностей можливе через дію товарно-грошових і розподільчих відносин в їх взаємозв'язку. Саме товарно-грошові відносини сприяють розподілу засобів виробництва і робочої сили між різними галузями сільського господарства та між сільським господарством та іншими галузями народного господарства.

В адміністративно-командній економіці змагання між виробниками було фактично відсутнє через недоліки механізму розв'язання суперечності між індивідуальною і суспільно необхідною працею, що породило затратний механізм господарювання та обумовило екстенсивний тип розвитку. Серед таких недоліків можна назвати недооцінку ролі закону вартості і товарно-грошових відносин як чинників прискорення розвитку виробництва, гарантований збут виробниками виготовленої продукції, постачання їх державою матеріально-технічними ресурсами, застосуванням зрівняльного принципу розподілу по праці тощо.

На розв'язання суперечності між індивідуальною і суспільно необхідною працею в адміністративно-командній економіці впливали два моменти. По-перше, в умовах загальнонародної власності на засоби виробництва виробники привласнювали лише певну частину від створеної ними додаткової вартості, іншу частину – привласнювали органи управління. По-друге, визначення тієї частини доходу, яку привласнювали господарюючі суб'єкти, здійснювалося планомірно суспільством на основі визначених нормативів. У результаті суспільно необхідними витратами визнавалися, як правило, індивідуальні витрати, а показником ефективності виступала норма рентабельності. У зв'язку із значними коливаннями у рівнях рентабельності виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств часто застосовувалися єдині нормативи розподілу додаткової вартості між трудовими колективами та вищестоящими органами та встановлювалися ціни на продукцію, які ґрунтувалися не на суспільно необхідних, а на індивідуальних витратах. Виникла парадоксальна ситуація, коли доходи сільськогосподарських підприємств, які здійснювали свою діяльність із витратами нижчими за середні, – занижувалися, а доходи підприємств із витратами вищими за середні, – завищувалися. Така політика ціноутворення призводила до формального зменшення кількості низькорентабельних та збиткових підприємств.

Звичайно, що такі розподільчі відносини, які ґрунтувалися на неповному використанні закону вартості, не стимулювали ні трудові колективи, ні працівників до зниження затрат праці на одиницю продукції та до розвитку продуктивних сил. Адже доходи окремого сільськогосподарського підприємства від реалізації продукції і його витрати на заробітну плату працівників фактично не залежали від співвідношення індивідуальних витрат із суспільно необхідними і відповідно до цього майже не позначалися на фінансовому становищі членів трудового колективу. У результаті до мінімуму зводився стимулюючий вплив закону вартості, що негативно позначалося на розвитку продуктивних сил та їх вдосконаленні. За таких умов функціонуючі при соціалізмі товарно-грошові відносини замість того, щоб стимулювати до зниження витрат праці на одиницю продукції на основі впровадження у виробничих процесів досягнень науково-технічного прогресу, стимулювали суб'єктів господарювання і працівників до зростання витрат виробництва, оскільки таким чином останні могли збільшити свої доходи через фонд матеріального стимулювання.

Тобто при соціалізмі вирівнювання умов господарювання відбувалося не стільки на основі індустріалізації виробництва, скільки через пристосування цін і економічних нормативів розподілу додаткової вартості до індивідуальних витрат виробництва на кожному підприємстві.

Зазначені вище суперечності заробітної плати є формою прояву суперечностей закону розподілу по праці, і їх можна звести до двох суперечностей – між економічною рівністю членів суспільства по відношенню до засобів виробництва і нерівністю в споживанні, та між загальнонародними інтересами в дотриманні пропорцій розподілу і особистою матеріальною зацікавленістю в максимальній винагороді за працю [7, с. 179]. Перша суперечність викликана тим, що всі виробники є власниками засобів виробництва і у цьому полягає рівність між ними. У той же час, вони не рівні між собою по здібностях до праці, їх місцю в суспільному поділі праці, кількості і якості поставлених їм засобів виробництва, індивідуальними результатами по виконанню плану, отриманими доходами тощо. Друга суперечність викликана суперечністю між інтересами виробника-власника і виробника-працівника.

Однак цими двома суперечностями не обмежуються суперечності розподілу по праці. Практика формування фонду заробітної плати і фонду матеріального стимулювання по витратному методу, тобто без їх зв'язку з доходами від реалізації продукції, породила суперечність між трудовою і вартісною еквівалентністю на рівні підприємства. Справа в тому, що при соціалізмі заробітна плата поділялася на дві частини: у формі фонду заробітної плати, який формувався фактично незалежно від ефективності виробництва на окремо взятому підприємстві та визначався державними тарифами і нормами (виплати із цього фонду відносилися на собівартість продукції), і фонду матеріального стимулювання, який формувався за рахунок прибутку, та, на відмінну від фонду заробітної плати, частково залежав від результатів виробництва.

Якщо в основі розподілу засобів виробництва і праці між підприємствами і галузями при капіталізмі лежить закон вартості, то при соціалізмі – це відбувається планомірно. Помилки у плануванні суспільного виробництва призводили до перевиробництва одних видів продукції і дефіциту інших. Частими були випадки завезення некомплектного обладнання або обладнання, яке не відповідало якісним характеристикам. Виробники в такій ситуації не несли жодної економічної відповідальності, оскільки держава забезпечувала їм гарантований збут. Це свідчило про те, що при соціалізмі виробники займали по відношенню до покупців привілейоване становище. Підприємства-покупці і заклади торгівлі були змушені приймати і оплачувати, поставлені їм товари. Наслідком цього ставали понаднормові запаси матеріально-технічних ресурсів на підприємствах або нереалізовані товари у магазинах, які по декілька раз уцінювалися перед тим, як бути реалізованими. Тобто неврахування вимог закону вартості при соціалізмі породило суперечність між планомірністю і товарністю.

Іще одним недоліком розв'язання суперечностей товарного виробництва було перевищення кількості грошей в обігу, а точніше не збалансованість їх кількості з кількістю вироблених в економіці товарів і послуг. За таких умов необхідно було забезпечити при плануванні виробництва врахування потреб покупців продукції, домінування на ринку саме покупця, який визначав би чи відбудеться акт купівлі-продажу товару та здійснити перехід від розподілу по праці до розподілу по потребах.

Перехід до господарського розрахунку породив іще одну суперечність товарного виробництва – суперечність між виробничою і відтворюючою функціями підприємства. Дана суперечність є формою прояву суперечності між споживною вартістю і вартістю. Справа в тому, що у зв'язку з переходом до господарського розрахунку деякі підприємства, аби збільшити прибутки для забезпечення відтворювальних процесів, віддавали перевагу вирощуванню або виробництву продукції, яка мала вищу рентабельність, або просто завищували ціни реалізації. У результаті це наносило шкоду виробничій функції підприємства.

Мало місце нерозуміння того, що неможливим є успішне виконання підприємством відтворювальної функції без успішного виконання виробничої функції, оскільки лише реалізація товарів як споживної вартості дозволяє виробнику отримати прибуток, необхідний для відшкодування витрат виробництва і забезпечення відтворювальних процесів. Всі спроби в якийсь спосіб згладити цю суперечність, наносять шкоду одній з функцій. Тобто ефективність виробничої діяльності підприємства є головним критерієм успішності здійснення відтворювальних процесів.

Крім того, лише при дотриманні принципів руху таких вартісних форм, як собівартість, ціна, прибуток можна забезпечити більш повне задоволення потреб населення за рахунок підвищення ефективності виробничої діяльності підприємств. Наприклад, за рахунок збільшення розміру прибутку в ціні на нову продукцію можна стимулювати підприємства на вирощування або виробництво якісної безпечної сільськогосподарської продукції, впровадження нових ресурсоекономних технологій та високопродуктивної техніки; за рахунок направлення частини прибутку, отриманого за рахунок підвищення продуктивності праці працівників, на матеріальне стимулювання останніх, можна підвищити їх зацікавленість у кращих результатах виробництва тощо. Таким чином, прибуток може слугувати як стимулом збільшення кількості споживних вартостей для більш повного задоволення суспільних потреб, так і сприяти розширеному відтворенню виробництва.

Таким чином, перебудова господарського механізму на основі принципу самофінансування, вимагала посилення зв'язку між отриманим підприємством прибутком і фінансуванням ним відтворювальних процесів. Для цього необхідно було вдосконалити цінову політику держави на сільськогосподарську продукцію і забезпечити дотримання принципів кредитування. Адже саме через кредитування підприємства отримували додаткові ресурси на свої відтворювальні потреби.

Однак, на практиці цього не було реалізовано. Продовжував зберігатися недосконалий механізм ціноутворення на сільськогосподарську продукцію через дотримання принципу стабільності роздрібних цін на продукти харчування. Становище господарюючих суб'єктів у сільському господарстві ускладнювалося ще

й постійним зростанням цін на засоби виробництва, які щорічно зростали на 3-5% [7, с. 160]. Така економічна політика призвела до низької рентабельності та збитковості діяльності значної частини колгоспів і радгоспів, що негативно позначилося на виконанні ними виробничої та відтворювальної функцій. Було не враховано, що самофінансування відтворювальних процесів господарюючими суб'єктами можливе лише в тому випадку, коли ціни реалізації дозволяють придбати достатню кількість матеріально-технічних засобів для відтворення виробництва у запланованих обсягах. Тобто при соціалізмі має бути розв'язана суперечність між розміром суспільної потреби в певному товарі і величиною вартості, яку виробник отримує при реалізації товарів за плановими цінами. Для цього ціна має найбільш повно відображати потребу суспільства в певному товарі. Тільки на основі встановлення еквівалентної ціни, яка ґрунтується на суспільно необхідних витратах, можна розв'язати суперечність між споживною вартістю і вартістю. Адже ціна є єдністю собівартості і прибутку.

Натомість для підвищення рентабельності діяльності колгоспів і радгоспів держава виділяла їм дотації та надавала кредити, які ті часто не повертали. У результаті відбувалося списання значних сум кредиторської заборгованості. Про неефективність кредитного механізму в СРСР свідчить той факт, що у 1971-1985 рр. середньорічні темпи приросту кредитних вкладень в народне господарство випереджали темпи приросту валового суспільного продукту і національного доходу [7, с. 157]. Звичайно, що такий механізм господарювання не стимулював колгоспи і радгоспи до впровадження досягнень НТП, підвищення якості продукції, зниження витрат виробництва та вдосконалення методів господарювання, адже держава покривала всі їх витрати виробництва.

Порушення розподільчої функції ціни призвело до посилення нееквівалентності та безоплатності перерозподільних процесів, що обумовило послаблення відтворювальних процесів на підприємствах і зниження ефективності їх виробничої діяльності. Таким чином, не можливо сформувати ефективний дієвий господарський механізм в умовах відсутності економічної свободи підприємств (зокрема щодо встановлення цін, вибору постачальників ресурсів) та порушення розподільчої функції ціни, яка забезпечує поєднання інтересів виробників і споживачів продукції.

Недосконалий механізм ціноутворення на сільськогосподарську продукцію та обов'язковість виконання поставлених планів породили затратний механізм господарювання та призвели до загострення екологічних проблем. Зокрема, зростали площі еродованих земель, зникали тисячі річок, зростали темпи зникнення флори і фауни, погіршувався стан навколишнього середовища, що закономірно призводило до недоотримання національного доходу та зростання захворюваності серед населення. Вирішення цих проблем довгий час гальмувалося аксіоматичними положеннями про те, що лише при соціалізмі забезпечується раціональне природокористування і лише соціалістичне суспільство спроможне в повній мірі розв'язати проблеми охорони навколишнього середовища та раціонального перетворення природи. Екологічна ідеологізація соціалізму породила екологічний вандалізм в господарюванні економічного центру та господарюючих суб'єктів. Таким чином, є очевидним взаємозв'язок екологічних суперечностей з економічними, соціальними і політичними процесами в суспільстві. Їх виникнення і розвиток обумовлений розвитком суспільних потреб, інтересами і цілями різних суб'єктів господарювання, формами і методами досягнення останніх. Проте глибинні причини екологічних суперечностей і проблем слід шукати саме в суспільному способі виробництва, розвиток якого обумовлений станом продуктивних сил і виробничих відносин. Саме тому екологічні суперечності відображають історично конкретний взаємозв'язок суб'єктів природокористування з приводу привласнення, обміну і розподілу природних ресурсів у процесі виробництва та поза ним. Способом їх розв'язання виступає конкретно-історичний спосіб впливу господарюючих суб'єктів на форму їх розвитку з допомогою спеціальних заходів у процесі природокористування. Несвоєчасне виявлення і розв'язання екологічних суперечностей призводить до підризу продуктивних сил і нагромадження негативних явищ і процесів у навколишньому середовищі.

Можна виділити дві групи екологічних суперечностей: суперечності між суспільством і природою та суперечності між людьми з приводу природокористування. До першої групи суперечностей відносяться суперечності між постійно зростаючими потребами суспільства в природних ресурсах та обмеженими можливостями їх задоволення, між прискореними темпами економічного розвитку і повільними темпами відтворення ресурсів для такого розвитку тощо. До другої групи суперечностей відносяться суперечності між зростаючими продуктивними силами та обмеженими умовами їх розвитку (їх вичерпність, нерівномірність розподілу), суперечність між зростанням потреб виробництва у ресурсах і величиною наявних природних ресурсів, між інтенсифікацією виробництва та екстенсивними способами освоєння природних багатств, між суспільним характером відтворення природних ресурсів і формою їх привласнення господарюючими суб'єктами (зокрема між суспільним характером відтворення природних ресурсів і бюрократично-відомчою формою їх привласнення) тощо. Таким чином, у другій групі суперечностей можна виділити екологічні суперечності, що породжені розвитком продуктивних сил, та екологічні суперечності, породжені існуючими виробничими відносинами.

Оскільки екологічні суперечності, породжені існуючими виробничими відносинами, є суперечностями між суспільними, колективними та індивідуальними інтересами з приводу природокористування, їх розв'язання мало базуватися на врахуванні різних інтересів. На практиці ж власниками і розпорядниками природних ресурсів були міністерства і відомства, які при їх розпорядженні виходили не з інтересів суспільства, трудових колективів чи інтересів працівників, а із своїх внутрішньовідомчих, що часто наносило

непоправну шкоду наявному ресурсному потенціалу. Ситуація ускладнювалася тим, що органи управління не несли за це жодної економічної відповідальності. В умовах відчуженості від засобів виробництва, і зокрема від землі, трудові колективи і працівників теж не були націлені на збереження і раціональне використання природних ресурсів, охорону навколишнього середовища та забезпечення екологічної рівноваги. Не сприяли цьому і використовувані державою методи економічного стимулювання раціонального природокористування, які зводилися до незначних штрафів, і то в основному за понадпланове забруднення навколишнього середовища.

Крім того, практично ніколи виділені державою кошти на заходи по охороні повітря не використовувалися міністерствами і відомствами в повній мірі. Зазначені екологічні суперечності можна було розв'язати лише шляхом більш повного врахування при розробці планів вищестоящими органами законів природи, подолання відчуженості працівників від природних благ шляхом створення можливостей для розпорядження ними, комплексного використання у виробничій діяльності підприємств природних ресурсів, якісного вдосконалення продуктивних сил через екологізацію технологічного способу виробництва, більш широкого застосування економічних методів стимулювання охорони і раціонального використання природних ресурсів.

Висновки. Вищеперераховані економічні і соціальні суперечності аграрних відносин у взаємозв'язку із іншими суперечностями складають систему соціально-економічних суперечностей аграрного сектору, в якій кожна з них виконує певну роль. Проблема суперечностей в системі аграрних відносин адміністративно-командної економіки пов'язана не тільки з функціонуванням і розвитком економічної системи, але і її складових елементів, серед яких важливе місце належить інституту власності. Саме він відображає природу суспільного ладу, його сутність та головні рушійні сили розвитку.

Генезис суспільної власності заснований на тотожності праці і власності в загальнодержавному масштабі. Вона виникає лише на основі відповідної матеріально-технічної бази. Тобто становлення суспільної власності на засоби виробництва можливе лише за умов індустріалізації сільськогосподарського виробництва. Інакше така власність буде суспільною лише за формою, але не за змістом, що, як бачимо, і мало місце при соціалізмі. Одержавлення кооперативної форми власності в умовах відсутності реальної економічної і політичної демократії призвело до однотипності та рівності форм власності. Це породило суперечності форм власності при соціалізмі, які полягали у невідповідності форми власності її змісту.

Суперечливістю характеризувалися і форми реалізації відносин власності, які знаходили своє вираження через розвиток форм організації праці і виробництва. Тобто реалізація відносин власності відбувається через господарювання, яке відображає сутність відносин привласнення, а ті, у свою чергу, відображають зміст власності. Зміст власності полягає у відображенні таких моментів: хто привласнює, що привласнює і як привласнює.

В умовах ідеологізації відносин власності та вираження загальнонародної власності у формі державної, відбулася монополізація державою привласнення суспільних засобів виробництва і його результатів, чим було обмежено участь у привласненні безпосередніх виробників. Суспільний характер привласнення не вдалося реалізувати на практиці не тільки у зв'язку з недостатнім рівнем усупільнення виробництва, а й через те, що не були повною мірою використані можливості відособлення (зокрема спеціалізації). Це породило суперечності між формами власності і формами господарювання. Зокрема, для розвитку кооперативного сектору економіки необхідно було вивести колгоспи з-під підпорядкування міністерств і відомств, та не включати результати їх діяльності у виконання планів радгоспами. Крім того, для більш повної реалізації відносин привласнення безпосередніми виробниками необхідно було в межах кожної форми власності на принципах кооперації і господарського розрахунку розвивати різні форми господарювання (орендні, підрядні тощо). Це сприяло б подоланню відчуженості безпосередніх виробників від засобів виробництва, їх зацікавленості в підвищенні ефективності своєї діяльності та відповідальності за її результати, розширенні самостійності господарюючих ланок.

Способом реалізації відносин власності виступає господарський механізм, розвиток якого визначають виробничі відносини. Оскільки виробничі відносини при соціалізмі випереджали розвиток продуктивних сил (фактичне усупільнення випереджало реальне усупільнення), це породило суперечності господарського механізму, які мали місце як між його підсистемами, так і всередині кожної з підсистем. Особливо важливе місце серед суперечностей господарського механізму належить суперечностям між базисом на надбудовою, між суспільством і природою та між людьми з приводу природокористування.

Список використаних джерел

1. Аройо Ж. *Экономические противоречия при социализме. Сущность, проявления, разрешение* / Ж. Аройо. – Москва : Политиздат, 1984. – 223 с.
2. Колесов Н.Д. *Разрешение экономических противоречий социализма* / Н.Д. Колесов, В.Ф. Щербина. – Москва : Экономика, 1988. – 255 с.
3. Куликов В.В. *Экономические противоречия социализма: характер и формы разрешения* / В.В. Куликов. – Москва : Экономика, 1986. – 144 с.
4. Мочерный С.В. *Противоречия социалистической собственности и перестройка хозяйственного механизма* / Мочерный С.В., Долишний М.И., Черняк В.К.; под ред. С.В. Мочерного. – Львов : Свит, 1991. – 240 с.

5. Семенов В.С. Дialeктика развития социализма / В.С. Семенов. – Москва : Мысль, 1987. – 429, [1] с.
6. Штракс Г. М. Социальное противоречие / Г. М. Штракс. – Москва : Мысль, 1977. – 158 с.
7. Экономические противоречия и их разрешение / В.К. Черняк и др. ; АН УССР. Ин-т экономики. – Киев: Наук. думка, 1991. – 284 с.

References

1. Aroio Zh. *Ekonomicheskie protivorechiia pri sotsializme. Sushchnost, proiavlennia, razreshenie [Economic contradictions under socialism. Essence, manifestation, resolution]* / Zh. Aroio. – M.: Politizdat, 1984. – 223 s.
2. Kolesov N.D., Shcherbina V.F. *Pazreshenie ekonomicheskikh protivorechii sotsializma [Resolution of economic contradictions of socialism]* – M.: Ekonomika, 1988. – 255 s.
3. Kulikov V.V. *Ekonomicheskie protivorechia sotsializma: kharakter i formy razreshenia [Economic contradictions of socialism: the nature and form of authorization]* M.: Ekonomika, 1986. – 144 s.
4. Mocherniy S.V., Dolishniy M.I., Cherniak V.K. i dr. *Protivorechiya sotsialisticheskoy sobstvennosti i perestroika khoziaystvennogo mekhanizma [The contradictions of socialist property and restructuring of the economic mechanism]* – Lvov: Svit, 1991. – 240 s.
5. Semenov V. S. *Dialektika razvitia sotsializma [The dialectics of socialism]* M.: «Mysl», 1987. – 429, [1] s.
6. Shtraks H. M. *Sotsialnoe protivorechie [Social contradiction]* – M.: «Mysl», 1977. – 158 s.
7. Cherniak V.K., Yakusha Yu.G., Suprun V.P. i dr. *Ekonomicheskie protivorechia i ikh razreshenie [Economic conflicts and their resolution]* ; AN USSR. In-t ekonomiki. – Kiev: Nauk. dumka, 1991. – 284 s.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Шульга Ольга Антонівна, докторант кафедри політичної економії, доцент, кандидат економічних наук, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
e-mail: shulga_olga_a@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Шульга Ольга Антоновна, докторант кафедры политической экономики, доцент, кандидат экономических наук,
ГБУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»,
e-mail: shulga_olga_a@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Shulga Olga Antonovna, doctoral department political economy, Associate of Professor, PhD in Economics, SHEE «Kiev national economic university named after Vadym Hetman»,
e-mail: shulga_olga_a@ukr.net